

To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w perspektywie ekumenicznej, red. L. GÓRKA, Warszawa: Verbinum 2005, 264 s.

W liście apostolskim *Mane nobiscum Domine* Jan Paweł II, ogłaszając Rok Eucharystyczny (2004/2005) napisał: „Łamanie chleba» – jak początkowo nazywano Eucharystię – od zawsze jest w centrum życia Kościoła. Przez nią Chrystus uobecnia w przemijającym czasie tajemnicę swej śmierci i zmartwychwstania. W Eucharystii przyjmujemy Jego samego jako «chleb żywy, który zstąpił z nieba» (J 6,51), a z Nim otrzymujemy zadatek życia wiecznego, który daje nam przedsmak wieczystej uczyty w niebiańskim Jeruzalem. Wielokrotnie, a ostatnio w encyklice *Ecclesia de Eucharistia*, idąc śladem nauczania Ojców

Kościół, Soborów Powszechnych, a także moich Poprzedników, zachęcałem Kościół do refleksji nad Eucharystią” (MD 3). W kontekście powyższego przesłania Jana Pawła II ze szczególną satysfakcją należy na polskim teologicznym rynku wydawniczym powitać dzieło zbiorowe pt. *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w perspektywie ekumenicznej* (red. L. Górka, Warszawa-Verbinum 2005, ss. 264) powstałe w Instytucie Ekumenicznym KUL pod redakcją dyrektora tegoż Instytutu o. prof. Leonarda Górki. Jest ono niejako „odpowiedzią wprost” na zadanie, jakie Jan Paweł II postawił przed Kościołem początku trzeciego tysiąclecia. W ostatnich latach swojego pontyfikatu w dużej mierze w swoich publicznych wystąpieniach koncentrował się on na pogłębianiu tajemnicy Eucharystii. W encyklice o Eucharystii przypominał ważną prawdę, że Eucharystia jest „źródłem i zarazem szczytem całego chrześcijańskiego życia” (EE 1) oraz „zwieńczeniem wszystkich sakramentów” (EE 34). Odwołał się do opinii średniowiecznego mistrza duchowości prawosławnego Wschodu Mikołaja Cabasilasa, który uważa, że „w Eucharystii «w odróżnieniu od każdego innego sakramentu tajemnica [komunii] jest tak doskonała, iż prowadzi do szczytu wszelkich dóbr: to tu znajduje swój kres wszelkie ludzkie pragnienie, ponieważ tu otrzymujemy Boga i Bóg wchodzi w doskonałe zjednoczenie z nami», (EE 34). Dotyczy to także eklezjalnej komunii. Jan Paweł II zaznacza, że „Eucharystia, jako najwyższy sakramentalny wyraz komunii w Kościele, domaga się tego, by była sprawowana w «kontekście spójności także zewnętrznych więzów komunii», (EE 38), gdyż „droga ku pełnej jedności może być realizowana tylko w prawdzie” (EE 44).

Dzięki Eucharystii Kościół permanentnie staje się miejscem odrodzenia i duchowego zmartwychwstania dla tych, którzy go tworzą. Zmartwychwstały gromadzi wierzących w jedności swego Ciała. Udział w tym samym chlebie i w tym samym kielichu ukazuje jedność chrześcijan z Chrystusem i między sobą. Komunia w Ciele Chrystusa odnawia, umacnia i pogłębia wszczepienie we wspólnotę Kościoła, które dokonało się już w momencie chrztu. Przez dzielenie wspólnego chleba, wspólnota eucharystyczna ukazuje swoją jedność. W tym znaczeniu Eucharystia jest źródłem i szczytem eklezjalnej komunii. Jest ośrodkiem i ogniskiem całego życia kościelnego. Wszystkie sakramenty prowadzą do niej i z niej się wywodzą. W niej przekazywana jest pełnia darów łaski. Żadna czynność Kościoła jej nie dorównuje. W niej uobecnia się bowiem cała przyszłość Kościoła. Toteż, słusznie, bywa określana jako „przybytek Boga z ludźmi” Uczestnicząc w Eucharystii wchodzi się w eschatologiczną wspólnotę świętych, w uniwersalną wspólnotę w Ciele Chrystusa. Jest ona ciągłym oczekiwaniem całego Kościoła na tryumfalną paruzję Pana do czasu „aż przyjdzie” (1 Kor 11,26).

1. Problematyka i struktura rozprawy. Głównym zadaniem, jakiego podjął się Redaktor książki jest ekumeniczna refleksja nad misterium Eucharystii. W „Słowie wstępnym” nakreślono problem pracy i wyraźnie sprecyzowano jej cel: „Dziś coraz częściej odkrywamy, że obok prawd i «antyprawd» istnieją

także «współprawdy», czyli prawdy przynaglające do wspólnego i wzajemnego uczenia się szczerego braterstwa. Eucharystia jest więc największym wezwaniem do jedności chrześcijan. Wszakże tak długo, jak długo instytucje kościelne pozostaną na swoich pozycjach historycznych, jurydycznych i dyscyplinarnych, tak długo nie zaistnieje możliwość osiągnięcia porozumień w sprawie jednoczącego charakteru Eucharystii. O tych wszystkich zagadnieniach, trudnościach i nadziejach mówią szerzej publikowane poniżej teksty, autorów z różnych konfesji chrześcijańskich” (s. 7).

Oprócz *Słowa wstępnego* (s. 5-7), *Wykazu skrótów* (s. 8-10), *Noty o autarach* (s. 256-263) i *Spisu treści* (s. 264) praca zawiera szesnaście opracowań teologicznych na temat Eucharystii przygotowanych przez autorów reprezentujących kilka Kościołów i Wspólnot chrześcijańskich: S. Hareźga, *Eucharystia a nawrócenie* (Łk 24,13-35) (s. 11-19); A. Czaja, *Eucharystia jako dar Ducha Ożywciciela* (s. 20-37); W. Hanc, *Eucharystia i Duch Święty* (s. 38-56); A. Kaim, *Ku źródłom duchowości eucharystycznej. Refleksje ekumeniczne* (s. 57-75); E. Fotiju, *Modlitwa z Ostatniej Wieczerzy w duchowości wschodniej* (s. 76-89); P. Nikolski, *Eucharystia łączy czy dzieli – prawosławny punkt widzenia* (s. 90-99); D. Chwastek, *Wieczerza Pańska – perspektywa luterska* (s. 100-117); R. Pracki, *Sakrament Ołtarza w Kościele ewangelicko-augsburskim* (s. 118-128); P. Jaskóła, *Symboliczne rozumienie Wieczerzy Pańskiej według Ulricha Zwingliego* (s. 129-155); P. Kantyka, *Święta Komunia w tradycji anglikańskiej* (s. 156-172); A. Kleszczyński, *Eucharystia – jednoczy czy dzieli?* (s. 173-179); S. Pawłowski, *Nauka Kościoła rzymskokatolickiego o Eucharystii* (s. 180-190); P. Kantyka, *Gościnność eucharystyczna według dokumentów Kościoła rzymskokatolickiego* (s. 191-201); S.C Napiórkowski, *By „eucharystyczny” znaczył „ekumeniczny”* (s. 202-208); L. Górka, *Eucharystia źródło jedności i posłannictwa* (s. 209-219); W. Hryniewicz, *Czy wspólnota Stołu Pańskiego jest już możliwa?* (s. 220-256).

2. Ocena formalna. Gdy idzie o formalną ocenę recenzowanej pracy zbiorowej, podkreślić należy, iż stanowi ona oryginalne, ciekawe, a nade wszystko aktualne i bardzo potrzebne studium ekumeniczne na temat Eucharystii. Teksty, jakie w niej zamieszczono starano się usystematyzować w oparciu o kilka przesłanek: w oparciu o kryterium teologiczne, w oparciu o kryterium konfesyjne oraz w oparciu o kryterium ekumeniczne. Oczywiście, nie są to kryteria ostre, ale raczej komplementarne. Nie jest więc łatwo w tym przypadku dokonać takiego podziału pracy, który mógłby usatysfakcjonować wszystkich. Choć w książce o której mowa nie ma w żadnej mierze przypadkowości w tym względzie, wydaje się jednak, że podział całości na kilka części, choćby w oparciu o wyżej podane kryteria, wprowadziłby większą przejrzystość co do struktury całego projektu. Taki zabieg metodologiczny pozwoliłby też czytelnikowi, nawet nie do końca „wyrobionemu teologicznie” lepiej zorientować się w prezentowanej problematyce. Tytuły poszczególnych opracowań są jasne i logiczne. Nie zostały one sformułowane ani zbyt górnolotnie, ani w taki sposób, by domagały się dalszych wyjaśnień. Jasno określają problem poszczególnych tekstów i ści-

śle z nimi korespondują. To bardzo ważne w pracach typu zbiorowego. Każdy z tekstów zachowuje swoją oryginalność, nie ma się jednak wrażenia, jakoby miało chodzić o teksty przypadkowo dobrane. Wręcz przeciwnie, każdy z nich, na sobie właściwy sposób, prezentuje problematykę zasygnalizowaną w tytule książki i w tytule artykułu. Da się zauważyć ogromną staranność Redaktora w doborze autorów, jak i w doborze tekstów. Strukturę pracy należy więc uznać za spójną i konsekwentnie realizującą pod względem formalnym metodyczne założenia jej Redaktora. Udało się także zasadniczo ujednoczyć język i styl zamieszczonych w niej tekstów. Choć wiadomo, że w tego typu pracach jest to do końca nie możliwe, to jednak w tym przypadku udało się osiągnąć bardzo wiele.

3. Ocena merytoryczna. O. prof. Leonard Górka podjął się trudnego zadania naukowego zgłębienia misterium Eucharystii w perspektywie ekumenicznej. Eucharystia jest darem przeznaczonym dla wszystkich chrześcijan i dla każdego człowieka (por. EE 43). Jan Paweł II określa ją mianem: „najwyższego sakramentu jedności Ludu Bożego” oraz „znakiem” tejże jedności i jej „cudowną przyczyną” (EE 43). Eucharystia jest więc źródłem i szczytem eklezjalnej komunii. Jest podstawowym sakramentem, w którym wyraża się całość wiary chrześcijańskiej w Trójjedynego Boga. Chrystus po jej ustanowieniu zwraca się do Ojca z prośbą, która jest zarazem ekumenicznym wezwaniem: „aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty Ojcze we mnie, a ja w Tobie” (J 17,21). W tym kontekście Eucharystia jawi się jako znak komunii oraz ustawiczne wezwanie do realizacji pełnej widzialnej jedności w Chrystusowym Kościele. Dobrze się więc stało, że polskie środowisko teologiczne otrzymało dzieło o charakterze ekumenicznym, ukazujące wspólnototwóczy charakter Eucharystii. Pierwszy wniosek, jaki można wyciągnąć po lekturze omawianej publikacji jest taki: Eucharystia stanowi największą wartość dla wszystkich tradycyjnych Kościołów i Wspólnot chrześcijańskich. Drugi wniosek wiąże się ściśle z pytaniem wyrosłym na gruncie „ekumenicznego wyrzutu sumienia” – kiedy zaistnieje możliwość, by wspólnie stanąć przy jednym ołtarzu i wspólnie celebrować Pamiątkę Pana? By moment ten mógł nastąpić jak najszybciej potrzebne jest dotarcie do wspólnych korzeni i odbudowanie tego wszystkiego, co już pierwotnie stanowiło fundament poczucia przynależności do jednego, ontologicznie niepodzielnego Kościoła Jezusa Chrystusa. Bardzo trafnie rozpoczęto więc teologiczną refleksję nad misterium Eucharystii od ukazania ścisłego związku między Pamiątką Pana a nawróceniem. Chrześcijanie, podobnie jak uczniowie idący do Emaus, muszą ciągle otwierać się na przemieniającą obecność Pana. Jak tamci poznali go przy „łamaniu Chleba” i powrócili do wspólnoty z innymi, tak też i dziś należy na nowo odkryć, że „źródłem ustawicznego nawracania się i dynamiki życia chrześcijańskiego jest Eucharystia” (S. Harężga, *Eucharystia a nawrócenie* [Łk 24,13-35], s. 11).

Kolejny krok teologicznej refleksji nad tajemnicą Eucharystii ma charakter wybitnie pneumatologiczny. Rozpoczęto go od uświadomienia sobie ważnego faktu, iż Eucharystia jest największym darem, jaki chrześcijanie stale otrzymują

od Pana Kościoła. Jest ona także darem Ducha Ożywiciela. „On (...) jest samą możliwością Eucharystii, osobową zasadą jej urzeczywistniania. Stanowi skutek epiklezy konsekracyjnej, w której prosi się Ducha, by Bóg rzeczywiście zstąpił i epiklezy komunijnej, w której prosi się Ducha, by człowiek rzeczywiście się na Niego otworzył” (A. Czaja, *Eucharystia jako dar Ducha Ożywiciela*, s. 36). Dlatego chrześcijanie muszą uświadomić sobie istotny fakt, że podstawowym zadaniem jakie płynie z bycia chrześcijaninem jest permanentne epikletyczne przywoływanie jednoczącej obecności Bożego Ducha, gdyż „Duch, przychodzący w odpowiedzi na wołanie Kościoła, zespala z Chrystusem, kształtuje życiową więź człowieka z Nim. Uobecniając Chrystusa (osobę i dzieło) i przyjmując Go w ludzkim sercu, sprawia, że chrześcijanie stają się tym, co przyjmują – Ciałem Chrystusa” (jw., s. 37; por. W. Hanc, *Eucharystia i Duch Święty*, s. 44nn).

Nakreślenie pneumatologiczno-epikletycznego charakteru Eucharystii pozwoliło na stawianie związanych z nią trudnych pytań: Czy Eucharystia łączy, czy też dzieli chrześcijan? (A. Kaim, *Ku źródłom duchowości eucharystycznej. Refleksje ekumeniczne*, s. 58nn; P. Nikolski, *Eucharystia łączy czy dzieli – prawosławny punkt widzenia* (s. 90-99). Czy możliwe jest przywrócenie eucharystycznej wspólnoty w Kościele Jezusa Chrystusa? By znaleźć na nie adekwatną odpowiedź zadano podstawowe pytanie o rozumienie Eucharystii przez różne Kościoły i Wspólnoty chrześcijańskie (E. Fotiju, *Modlitwa z Ostatniej Wieczery w duchowości wschodniej*, s. 76-89; P. Nikolski, *Eucharystia łączy czy dzieli – prawosławny punkt widzenia*, s. 90-99; D. Chwastek, *Wieczera Pańska – perspektywa luterńska*, s. 100-117; R. Pracki, *Sakrament Ołtarza w Kościele ewangelicko-augsburskim*, s. 118-128; P. Jaskóła, *Symboliczne rozumienie Wieczery Pańskiej według Ulricha Zwingliego*, s. 129-155; P. Kantyka, *Święta Komunia w tradycji anglikańskiej*, s. 156-172; A. Kleszczyński, *Eucharystia – jednoczy czy dzieli?*, s. 173-179; S. Pawłowski, *Nauka Kościoła rzymskokatolickiego o Eucharystii*, s. 180-190). Podano także, w oparciu o rozporządzenia Kościołów oraz w oparciu o najbardziej aktualne uzgodnienia międzykościelne, zasady tzw. „gościnności eucharystycznej” (P. Kantyka, *Gościnność eucharystyczna według dokumentów Kościoła rzymskokatolickiego*, s. 191-201). Zwrócono także uwagę na konieczność kształtowania duchowości eucharystycznej o charakterze ekumenicznym (S.C. Napiórkowski, *By „eucharystyczny” znaczył „ekumeniczny”*, s. 202-208; L. Górka, *Eucharystia źródło jedności i posłannictwa*, s. 209-219; W. Hryniewicz, *Czy wspólnota Stołu Pańskiego jest już możliwa?*, s. 220-256). Można więc powiedzieć, że teologia polska, dzięki opublikowaniu książki pt. *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w perspektywie ekumenicznej* otrzymała kompendium chrześcijańskiej myśli dotyczącej rozumienia misterium Eucharystii. Ukazano także znaczącą rolę dialogu ekumenicznego na drodze eucharystycznego zbliżania się Kościołów. Wielkie uznanie należy się pomysłodawcom i twórcom omawianej publikacji, a zwłaszcza jej Redaktorowi. Obecność jego osoby w tym projekcie pozwala wyciągnąć wniosek, iż omawiane dzieło wraz z wcześniej opublikowaną pracą pt. *Eucha-*

rystia i posłannictwo (red. L. Górka, W. Hryniewicz, Warszawa 1987) stanowią jedną, komplementarną całość. Ma ono więc charakter wręcz egzemplaryczny, zarówno pod względem merytorycznym, jak i ze względu na niezwykle trafne zastosowanie metod badawczych. Zajmie zapewne ważne miejsce pośród wielkich polskojęzycznych publikacji teologicznych na temat Eucharystii.

Zygfried Glaeser (Opole)